

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-37-07>

УДК 342.7

Л. В. ГУДЗЬ

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного і

муніципального права юридичного факультету

E-mail: l.v.gudz@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2064-014X>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

м. Харків, 61022, майдан Свободи 4

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ГОЛОСУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* У статті акцентується увага на перевагах електронного голосування та недостатньому дослідженні аспектів забезпечення прав людини у цьому процесі. Тому мета дослідження полягає у визначенні стратегій державної політики для успішного впровадження е-голосування в Україні, з урахуванням міжнародного досвіду та забезпечення прав та свобод людини у виборчому процесі.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Основні результати дослідження вказують на актуальність впровадження електронного голосування з урахуванням пандемії COVID-19 та інших викликів. Система е-голосування може забезпечити дотримання міжнародних виборчих стандартів та прав людини, таких як приватність, доступність, недискримінація, інформованість та перевірка голосів. Досвід зарубіжних країн, зокрема Естонії, підтверджує успішність і переваги е-голосування, аналіз якого є важливим для інших країн, в тому числі для України, у впровадженні власних систем е-голосування.

У Швейцарії, США, Норвегії, Швеції, Індії та Бразилії теж використовується е-голосування з різними результатами успішності та викликами, пов'язаними з безпекою та конфіденційністю. Наприклад, у Швейцарії е-голосування використовувалось експериментально у деяких кантонах, проте зіткнулося із суттєвими проблемами безпеки, тоді як у Індії система EVMs стала стандартом на більшості виборчих дільниць, підвищуючи довіру громадян до виборчого процесу. Однак, останні події у Бразилії та США свідчать про те, що недобросовісні політики можуть піддавати сумніву роботу будь-якої електронної системи голосування, що може призвести до масових протестів і заворушень. Рада Європи та Венеціанська комісія сформулювали принципи та стандарти для використання інформаційно-комунікаційних технологій у виборчих процесах, які включають заходи безпеки, прозорості та дотримання основних прав людини. Україна активно готується до впровадження електронного голосування, про це свідчить велика кількість законопроектів, які були зареєстровані у Верховній Раді України, але поки що не були прийняті, хоча це свідчить про усвідомлення необхідності використання цифрових технологій для забезпечення виборчих прав громадян.

Висновки. Досвід зарубіжних країн підтверджує популярність е-голосування завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Україна, з високим науково-технічним потенціалом, має перспективи у впровадженні е-голосування. Однак успішне застосування вимагає комплексної підготовки, включаючи сертифікацію програмного забезпечення, пілотні проекти, захист особистих даних, зміцнення кібербезпеки та прийняття спеціального закону про використання е-голосування на різних рівнях та впровадження е-голосування як альтернативного методу разом з традиційним голосуванням.

КЛЮЧОВІ СЛОВА *електронне голосування, права людини, інформаційно-комунікаційні технології, вибори, виборчий процес.*

Як цитувати: Гудзь Л.В., Забезпечення прав людини у контексті впровадження електронного голосування в Україні: перспективи та ризики. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право».* 2024. Вип. 37. С. 67-75 <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-37-07>

In cites: Gudzy L.V. Ensuring human rights in the context of implementation of electronic voting in Ukraine: perspectives and risks. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series "Law", (37), P.67-75 .* <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-37-07> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. Завдяки стрімкому розвитку технологій, особливо інформаційних та комунікаційних, електронне голосування стає все більш доступним і ефективним.

Воно спрямоване на максимальне забезпечення прав і свобод людини і громадяни-

на, посилення їх політичної активності, а також розвиток прямої форми демократії. Згідно з Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН "Петриворення нашого світу.

Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2023 року" від 25 вересня 2015 року, були визначені Глобальні цілі

сталого розвитку для всіх країн-членів ООН, серед яких активно прослідковується розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). У цьому контексті пріоритетними напрямками розвитку на території України є також використання електронного голосування у виборчому процесі.

Впровадження електронного голосування може мати багато переваг для України. По-перше – збільшення кількості виборців, які візьмуть участь у голосуванні, оскільки е-голосування може зробити процес голосування більш зручним і доступним, зокрема для громадян, які перебувають за кордоном або для громадян, які фізично не зможуть прийти на дільницю. По-друге – підвищення ефективності та швидкості підрахунку голосів і зменшення можливих помилок, пов'язаних з ручним підрахунком. Крім того мінімізація шансів на фальсифікацію, через зменшення ризику виборчого шахрайства і фальсифікації результатів з використанням сучасних технологій захисту даних та ідентифікації виборців. По-третє – економія ресурсів, так як не потрібно друкувати та розподіляти паперові бюлетені, а також оплачувати членам виборчих комісій за їх підрахунок. По-четверте – підвищення довіри до виборчої системи та прозорості виборчих процедур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можливості використання нових інформаційних технологій у виборчому процесі досліджували такі науковці, як: А. Готун, В. Марченко, В. Тенюх, Г. Граціотова, Д. Пульча, І. Сіденко, К. Ткач, Н. Гусаревич, О. Стельмах, О. Токар-Остапенко Р. Хартлі, К. Шеннон, Ю. Шрейдер та інші.

Незважаючи на широкий обсяг публікацій, що висвітлюють впровадження електронного голосування, напрямок забезпечення прав людини під час цього процесу залишається недостатньо дослідженим.

Мета дослідження – визначити основні напрямки державної політики для успішного впровадження електронного голосування в Україні з урахуванням міжнародного досвіду та забезпечення прав і свобод людини у виборчому процесі.

Основні результати дослідження. З розвитком інформаційних технологій перед державами світу постають нові завдання щодо формування сучасних концепцій інформаційного суспільства. Особливої актуальності набули питання організації і проведення виборів та референдумів з початком пандемії COVID-19. Національним урядам довелось вирішувати питання проведення виборів у

ручному режимі, в результаті понад 50 держав відтермінували голосування на інший період, а окремі держави, наприклад Польща, прийняла зміни до Виборчого кодексу про дистанційне голосування поштою. На сьогодні ця проблема постала і в Україні, не тільки через пандемію COVID-19, але й через введення воєнного стану у нашій країні. Неможливість проведення виборів за даних умов безпосередньо позначається на забезпеченні дотримання одного з основоположних виборчих стандартів – принципу періодичності виборів. Але, на нашу думку, міжнародні виборчі стандарти спрямовані на забезпечення реалізації не тільки принципу періодичних виборів, але й таких принципів виборчого права, як: загального, вільного, рівного, таємного і прямого голосування. Дотримання цих принципів державами свідчить про демократичний характер виборів та легітимність органів державної влади та місцевого самоврядування.

Використання у виборчому процесі інформаційно-комунікативних технологій стосується не тільки процесу голосування, але й інших етапів: створення виборчого реєстру, ідентифікації виборців, обробки і презентації результатів виборів. Термін е-голосування охоплює використання різних електронних засобів на виборах для голосування або підрахунку голосів. У якості електронних засобів можуть використовуватися електронні машини для безпосереднього голосування або інші засоби реєстрації голосів на виборчій дільниці. Засобами е-голосування вважаються також і онлайн-голосування або інтернет-голосування, за допомогою яких виборці можуть віддавати свої голоси без відвідування виборчих дільниць.

В Україні, як і у багатьох державах, використовується традиційна система виборів, але вона не може у повній мірі гарантувати проведення виборів у відповідності до всіх вищеперахованих принципів [1].

Система е-голосування, на відміну від традиційних виборів, дозволить проведення виборів, які будуть відповідати міжнародним виборчим стандартам [2].

Легітимність електронних виборів залежить від того - чи спроможна держава забезпечити дотримання основних прав учасників виборчого процесу. Будь-яка держава, яка використовує е-голосування зобов'язана забезпечити виборцю справедливість, прозорість та безпеку виборчого процесу. На наш погляд, повинні бути забезпечені такі права: право на приватність і конфіденційність, право на доступність, право на недискримінацію,

право на інформацію, право на перевірку свого голосу.

Право на приватність і конфіденційність, у нашому розумінні означає, що виборці мають право на таємницю голосування та конфіденційність своїх персональних даних під час е-голосування. Електронні системи повинні забезпечувати захист особистої інформації та голосів виборців від несанкціонованого втручання. Право на доступність повинно забезпечуватися шляхом доступності і придатності для використання всіма групами населення електронних систем голосування. Зміст права на недискримінацію можна розкрити, як рівні можливості для використання електронного голосування, незалежно від їх расової, етнічної, релігійної, гендерної або соціальної приналежності. Щодо права на інформацію, то це поінформованість виборців про процес е-голосування, включаючи інструкції щодо використання системи, інформацію про кандидатів, а також засобів зв'язку з виборчими органами у разі виникнення питань і проблем під час голосування. Також виборці обов'язково повинні мати право на перевірку свого голосу і можливість переконатися у тому, що їхні голоси були правильно обчислені та враховані при підрахунку голосів.

Забезпечення вищеперерахованих прав під час е-голосування вимагає ретельного проектування та перевірки електронних систем, а також впровадження відповідних правових та інституційних механізмів контролю та нагляду. Деякі країни уже успішно використовують е-голосування в різних формах, зокрема однією з передових країн у цій сфері є Естонія, яка використовує електронне голосування з 2005 року. Інші країни, такі як Швейцарія, Нідерланди, Швеція, США, Індія, Бразилія також вивчають або впроваджують різні види е-голосування. Розглянемо досвід використання е-голосування на прикладі окремих країн і почнемо з Естонії.

Естонія, одна з перших європейських країн, яка запровадила технологію е-голосування на національному рівні. Система е-голосування Естонії має свої особливості і має наступні складові: процедура ідентифікації громадян, наявність онлайн-платформи, безпека і шифрування, можливість традиційного голосування, тестування системи і звіти про безпеку.

Ідентифікація громадян відбувається через ідентифікаційні картки, які видаються всім громадянам, вони мають вбудований чіп, який дозволяє ідентифікувати громадян для доступу до е-голосування. Естонія має онлайн-

платформу для е-голосування, яку громадяни можуть використовувати з будь-якого зручного місця за умови наявності доступу до Інтернету. Ключовим аспектом е-голосування у Естонії є різні підходи до безпеки і шифрування щоб забезпечити конфіденційність та таємницю права голосу, а також регулярне тестування і аудит системи безпеки е-голосування. Ці результати ретельно аналізуються і звіти надаються громадськості для забезпечення прозорості та довіри до системи. Можна визнати, що естонський досвід є одним із важливих прецедентів у сфері е-голосування і інші країни його вивчають з метою запровадження власних систем.

Систему е-голосування в Естонії закріплено у їх виборчому законодавстві, зокрема у таких нормативно-правових актах, як: Закон про вибори до Естонського парламенту (Riigikogu valimise seadus) [3], Закон про місцеві вибори (Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seadus) [4], Ідентифікаційний закон (Isikut tõendavate dokumentide seadus) [5], Закон про електронне голосування (E-hääletamise seadus) [6].

Інституційний механізм організації і контролю за виборами в Естонії складається з таких органів: Виборчої Комісії (Valimiskomisjon) – це центральний орган, який відповідає за організацію і проведення виборів у державі, Регіональні виборчі комісії (Maakondlikud Valimiskomisjonid) – відповідають за проведення виборів на регіональному рівні, Місцеві виборчі комісії (Valla- ja Linnavalitsuste Valimiskomisjonid) – діють на рівні муніципалітетів і міст і відповідають за підготовку і проведення виборів на їх рівні. Вони зазвичай мають на меті забезпечення прозорості, правомірності і безпеки виборчого процесу, включаючи контроль за е-голосуванням і забезпеченням його безпеки та надійності.

На даний момент е-голосування використовується або випробовується в різних країнах по всьому світу, зокрема в таких країнах: США, Швейцарія, Норвегія, Швеція, Індія, Бразилія, Канада. Ці країни використовують е-голосування з різними рівнями успішності і мають різні виклики пов'язані з безпекою, конфіденційністю і достовірністю.

Досвід з електронним голосуванням у Швейцарії є досить різноманітним і складним. Е-голосування експериментально використовувалось в деяких кантонах, одним із найбільш відомих прикладів є кантон Женева, де електронне голосування впроваджувалося з 2003 року. Цей кантон вперше використовував його

для підрахунку результатів референдумів, а пізніше запровадив і на виборах. Іншим прикладом є кантон Жюр, але у 2019 році Федеральний Суд Швейцарії скасував рішення про використання е-голосування у цьому кантоні через високі ризики щодо безпеки і достовірності голосування. Безпека електронного голосування у Швейцарії і досі залишається предметом серйозних сумнівів.

Е-голосування не є загальнопоширеною практикою на національному рівні і в США. Проте, деякі штати, зокрема Вірджинія, Айдахо, Луїзіана, Нью-джерсі, використовують електронні системи голосування на окремих видах виборів, як правило для виборців, які знаходяться поза межами країни або штату. Разом з тим у США використовуються різні типи машин для голосування: машини для голосування з паперовими бюлетенями, електронні системи голосування, машини для голосування зі скануванням паперових бюлетенів, оптичні сканери. Після виборів 2016 року у США накопичилася недовіра до е-голосування, тому там на окремій частині дільниць певну кількість бюлетенів перераховують вручну після машин – для аудиту.

У Норвегії з 2011 року було запроваджено е-голосування на національному та місцевому рівнях для громадян, які проживають за кордоном. Однак пізніше було виявлено низку проблем з використанням системи е-голосування, це безпека, прозорість і довіра до виборчого процесу. Після аналізу ризиків, пов'язаних з е-голосуванням Комітет з виборчих питань (Valglovutvalget) рекомендував припинити використання е-голосування і у 2014 році Королівський уряд Норвегії (Kongeriket Norges regjering) прийняв рішення про припинення його використання.

У Швеції впроваджувалось е-голосування, як пілотний проєкт у деяких муніципалітетах: Стокгольмі, Гетеборзі та інших регіонах. Система е-голосування в Швеції використовувалась у вигляді спеціального програмного забезпечення або веб-порталів, до яких можна було отримати доступ через інтернет. Голоси виборців кодувалися і передавалися зашифрованим каналом. Хоча е-голосування у Швеції мало певні успіхи, деякі пілотні проєкти стикалися з критикою та супутніми проблемами, зокрема щодо безпеки та конфіденційності даних. Наразі Швеція продовжує вдосконалювати свої підходи до е-голосування з метою забезпечення надійності та прозорості виборчого процесу.

В Індії система е-голосування була використана вперше в 1982 році в якості експе-

рименту. Пізніше, впровадження електронних систем голосування (EVMs) стало стандартом на більшості виборчих дільниць у всіх штатах та територіях країни. Система EVMs (Electronic Voting Machines) [7] складається з електронного блоку з кнопками для вибору кандидата та електронного блоку для підрахунку голосів. Голоси система підраховує автоматично після завершення голосування. Система EVMs має низку заходів безпеки для запобігання спробам маніпулювання голосуванням, зокрема, кожен EVMs має вбудований часовий реєстратор, який фіксує кількість голосів, яку виборці віддали на кожному блоку у певний час. З часом ця система зарекомендувала себе як дієвий інструмент для проведення виборів у Індії, її використання допомагає прокращити довіру громадян до виборчого процесу [8].

Свою електронну систему голосування має і Бразилія (Sistema de Votação Eletrônica, або просто "urna eletrônica"). Ця система була впроваджена в країні з 1996 року. Машини е-голосування обладнані дисплеєм і клавіатурою, на якій виборець обирає своїх кандидатів або варіанти голосування. Голоси виборців обробляються та зберігаються в електронному вигляді з використанням шифрування. Перевагами цієї системи є: поліпшення точності і швидкості підрахунку голосів, зменшення можливості маніпуляції та підроблення голосів, підвищення довіри до виборчого процесу.

Але останні вибори Президента Бразилії у 2022 році показали, що недобросовісні політики можуть ставити під сумнів роботу будь-якої електронної системи голосування і наслідком цього можуть бути масові заворушення і протести. Кандидат, який програв останні вибори (Жаїр Болсонару) вимагав від Виборчої комісії скасувати більшість бюлетенів, поданих через машини для голосування, посилаючись на помилку у програмному забезпеченні. Було призначено низку незалежних експертів і незалежні експерти не знайшли жодних підтверджень наявності помилок у програмному забезпеченні електронних машин для голосування. Доналд Трамп у США теж не визнавав результати виборів 3 листопада 2020 року, ставлячи під сумнів результати голосування поштою, але не надаючи при цьому жодних доказів.

Рада Європи протягом останніх двадцяти років сформулювала основні принципи і стандарти застосування інформаційно-комунікаційних технологій під час виборчого процесу в таких документах: Кодексі належної

практики у виборчих справах Венеціанської комісії [9], Рекомендаціях щодо прозорості електронних виборів [10]; Рекомендаціях щодо сертифікації систем електронного голосування [11], Рекомендаціях державам-членам про правові, організаційні та технічні стандарти електронного голосування [12]; Доповіді Венеціанської комісії про сумісність віддаленого та електронного голосування зі стандартами Ради Європи [13]. А Рекомендація щодо стандартів для електронного голосування [14] ухвалена у 2017 році містить 49 стандартів, які застосовують до всіх видів е-голосування і електронного підрахунку голосів, а також процедури їхнього впровадження.

Венеціанська комісія у 2020 році ухвалила Принципи використання цифрових технологій у виборчих процесах із дотриманням основних прав людини [15]. У контексті нашого дослідження є потреба більш детального їх розгляду. Першим принципом визначено принцип свободи вираження поглядів, тобто активна публічна дискусія, яка повинна бути перенесена у цифрове середовище, зокрема і під час виборчих кампаній. Будь-які обмеження можуть бути введені лише за наявності правової бази, яка регулює сферу дії заборони і гарантує судовий контроль для запобігання можливим зловживанням. Орган адміністрування виборів або судовий орган повинен мати повноваження вимагати від приватних компаній видалення чітко визначеного контенту третіх осіб з Інтернету на основі виборчого законодавства та міжнародних виборчих стандартів.

Персональні дані людини повинні бути ефективно захищені, особливо у вирішальний період виборів.

Має бути збережена чесність виборів, шляхом періодичного перегляду правил і положень щодо політичної реклами і відповідальності інтернет-посередників, адаптації конкретних міжнародних норм до нового технологічного контексту, а також розвитком інституційної спроможності боротися з кіберзагрозами.

Повинно зміцнюватися міжнародне співробітництво у сфері обміну інформацією і проведенні розслідувань, переслідування та покарання за незаконні під час виборчого процесу та у сфері застосування нових технологій. Разом з тим, необхідно сприяти впровадженню механізмів саморегулювання шляхом прийняття кодексів етики та корпоративної соціальної відповідальності серед інтернет-провайдерів та компаній, що займаються пошуковими мережами, соціальними мережами.

На рівні Європейського союзу у 2019 році набула чинності Директива про безпеку мережевих та інформаційних систем [16], також Акт про кібербезпеку ЄС. Відповідно до цього Акту вперше на всій території ЄС було запроваджено систему сертифікації кібербезпеки для продуктів, послуг та процесів інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

На нашу погляд, під час впровадження ІКТ органи управління виборами, зокрема в Україні - Центральна виборча комісія, повинні бути впевнені, що це технічне рішення працює: відповідає законодавчим вимогам, є безпечним, надійним, високої якості. Тому Центральна виборча комісія теж повинна розробити вимоги до процесу сертифікації ІКТ і забезпечити їх відповідність цим вимогам [17].

Досвід проведення виборчих кампаній свідчить про спроби зламати виборчі ІКТ, зокрема в ПАР, США, Україні [18]. Під час виборів 2014 року центральну виборчу систему України було зламано, виявлено вірус, але це не вплинуло на загальні результати виборів по країні [19]. Тому при запровадженні онлайн-голосування можна говорити про нові ризики для втручання у виборчий процес. В реаліях сучасної України, яка відбиває агресію з боку країни-агресора залишається дуже високим ризик кібератак на систему.

Варто також зазначити, що Україна поступово веде підготовку до запровадження е-голосування, зокрема можна виділити такі напрямки: запровадження внутрішніх ID-паспортів та закордонних біометричних паспортів, Mobile ID, Bank ID, які можуть у майбутньому бути використані для ідентифікації виборців; можливість громадян України отримати електронний цифровий підпис, а також запровадження електронного реєстру виборців; поступовий перехід на роботу з електронними системами ЦВК, розроблені і впроваджені мобільний додаток та вебпортал «Дія».

Відповідно до Концепції розвитку електронної демократії в Україні [20] поступово запроваджується електронне голосування. Одним із найбільш перспективних напрямків розвитку визначено е-голосування виборців у Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства на 2018-2020 роки [21].

В Україні уже були спроби закріпити на законодавчому рівні впровадження е-голосування і вперше, у 2011 році був поданий законопроект №8656 «Про концепцію «Запровадження системи електронного голосування»» [22]

Але пізніше законопроект було відкликано і знято з розгляду.

У 2012 році був поданий законопроект № 10079 «Про державну програму запровадження електронного голосування» [23], у 2016 році – законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо електронного виборчого процесу № 4404 [24], у 2019 році – «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення виборчих прав громадян України шляхом запровадження на виборах голосування поштою та Інтернет-голосування» № 10129 [25], у 2020 році – «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення виборчого законодавства» № 3485 [26].

Жоден з перерахованих законопроектів не був прийнятий, але факт наявності значної кількості законопроектів, які стосуються е-голосування свідчить про те, що парламентарі усвідомлюють необхідність у створенні сприятливих умов для використання цифрових технологій з метою забезпечення основних прав людини.

Висновки. Досвід зарубіжних країн підтверджує, що е-голосування здобуває популярність на міжнародному та європейському

рівнях завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Україна, маючи високий науково-технічний потенціал, також має значні перспективи у впровадженні е-голосування в виборчий процес.

Однак успішне застосування е-голосування вимагає комплексної та довготривалої підготовки з боку держави, щоб обрана модель е-голосування ефективно гарантувала дотримання основних прав людини і громадянина.

На нашу думку, впровадженню е-голосування в Україні мають передувати комплексні заходи державної політики, такі як сертифікація програмного забезпечення для е-голосування, проведення пілотних проектів з участю виборців та представників громадськості для виявлення недоліків у системі, захист особистих даних та ідентифікації виборців, зміцнення кібербезпеки, прийняття спеціального закону про використання е-голосування на різних рівнях та впровадження е-голосування як альтернативного методу разом з традиційним голосуванням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Постанова Верховної Ради України «Про схвалення Концепції запровадження системи електронного голосування в Україні». Від 18.06.2012 № 10629. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DF87900A.html (дата звернення: 11.03.24)
- 2.Сіденко І.Г. Перспективи впровадження електронного голосування в Україні. Харків, 2012. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/conf/2012-2/doc/1/12.pdf/>. (дата звернення: 11.03.24)
- 3.Riigikogu valimise seadus. 12.06.2002. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/RKVS> (дата звернення: 11.03.24)
- 4.Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seadus. 27.03.2002. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13177007> (дата звернення: 11.03.24)
- 5.Isikut tõendavate dokumentide seadus. 15.02.1999. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/ITDS> (дата звернення: 11.03.24)
- 6.Elektroonilise hääletamise korraldamise ja elektroonilise hääletamise tulemuste kindlakstegemise kord. 21.05.2013. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/109122014008> (дата звернення: 11.03.24)
- 7.Election Commission of India. URL: <https://old.eci.gov.in/evm/> (дата звернення: 11.03.24)
- 8.Electronic voting in India. https://en.wikipedia.org/wiki/Electronic_voting_in_India (дата звернення: 11.03.24)
- 9.Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права : Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи : пер. з англ. за ред. Ю. Ключковського. Вид. 2-ге, випр. і доповн. Київ : Логос, 2009. 500 с. URL: <https://www.venice.coe.int/files/CDL-elec-opinions-UKR.pdf> (дата звернення: 11.03.24)
- 10.Council of Europe. Guidelines on Transparency of E-enabled Elections. GGIS (2010) 5 fin / Council of Europe.2011. November URL:<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168059bdf6> (дата звернення: 11.03.2024)
- 11.Council of Europe. Guidelines on Certification of E-voting Systems. GGIS (2010) 3 fin / Council of Europe.2011.NovemberURL:<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168059bdf8> (дата звернення: 11.03.2024)
- 12.Council of Europe. Recommendation on legal, operational, and technical standards for e-voting (Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 September 2004) and explanatory memorandum. Rec (2004) 11 /Council of Europe. URL: [https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Key-Texts/Recommendations/Rec\(2004\)11_Eng_Evoting_and_Expl_Memo_en.pdf](https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Key-Texts/Recommendations/Rec(2004)11_Eng_Evoting_and_Expl_Memo_en.pdf) (дата звернення: 11.03.2024)
- 13.Venice Commission. Report on the compatibility of remote voting and electronic voting with the standards of the Council of Europe. CDL-AD (2004) 012-e / European Commission for Democracy through Law (Venice

Commission). 2004. 12-13 March. URL: <http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-AD%282004%29012-e> (дата звернення: 11.03.2024)

14. Council of Europe. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on standards for e-voting (Adopted by the Committee of Ministers on 14 June 2017 at the 1289th meeting of the Ministers' Deputies). CM/Rec(2017)5 / Council of Europe. URL: <https://search.coe.int/cm/Pages/resultdetails.aspx?ObjectId=0900001680726f6f> (дата звернення: 11.03.2024).

15. Venice Commission. Principles for a fundamental rights-compliant use of digital technologies in electoral processes. Approved by the Council for Democratic Elections at its 70th meeting (online, 10 December 2020) and adopted by the Venice Commission at its 125th Plenary Session (online, 11-12 December 2020). CDL (2020) 037 / European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2020\)037-e#](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2020)037-e#) (дата звернення: 11.03.2024).

16. European Parliament and of the Council. Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 Concerning Measures for a High Common Level of Security of Network and Information Systems Across the Union. L 194/1. (2016, July 19). Official Bulletin of the European Union. Retrieved September 9, 2021 from. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/84_013-16#Text [in Ukrainian]. (дата звернення: 11.03.2024).

17. Міжнародна IDEA опублікувала посібник із сертифікації ІКТ. URL: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/certification-of-icts-in-elections.pdf> (дата звернення: 11.03.2024).

18. Electoral fraud. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Electoral_fraud (дата звернення: 11.03.2024).

19. Ukraine election narrowly avoided 'wanton destruction' from hackers. URL: <https://www.csmonitor.com/World/Passcode/2014/0617/Ukraine-election-narrowly-avoided-wanton-destruction-from-hackers>. (дата звернення: 11.03.2024).

20. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.03.2024).

21. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.03.2024)

22. Victor Musiyaka: To whom and why to introduce electronic voting? Retrieved from <http://www.3republic.org.ua/ua/ideas/11613> [in Ukrainian]. (дата звернення: 11.03.2024)

23. Проект Закону про державну програму запровадження електронного голосування від 17.02.2012 № 10079. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=10079&skl=7 (дата звернення: 11.03.2024)

24. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо електронного виборчого процесу від 13.04.2016 № 4404. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58703 (дата звернення: 11.03.2024).

25. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення виборчих прав громадян України шляхом запровадження на виборах голосування поштою та інтернет-голосування від 06.03.2019 № 10129. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=10129&skl=9 (дата звернення: 11.03.2024)

26. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення виборчого законодавства від 18.05.2020 № 3485. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68847 (дата звернення: 11.03.2024)

Стаття надійшла до редакції 17.02.2024

Стаття рекомендована до друку 22.03.2024

L. V. GUDZ

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Constitutional and Municipal Law

E-mail: lv.gudz@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2064-014X>

V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Svobody square, 4

ENSURING HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTATION OF ELECTRONIC VOTING IN UKRAINE: PERSPECTIVES AND RISKS

ANNOTATION. *Introduction.* The article focuses on the advantages of e-voting and the insufficient study of human rights aspects in this process. Therefore, the purpose of the study is to identify public policy strategies for the successful implementation of e-voting in Ukraine, taking into account international experience and ensuring human rights and freedoms in the electoral process.

Summary of the main research results. The main findings of the study point to the relevance of introducing e-voting in the context of the COVID-19 pandemic and other challenges. An e-voting system can ensure compliance with international electoral and human rights standards, such as privacy, accessibility, non-discrimination, information, and verification of votes. The experience of foreign countries, in particular Estonia, confirms the success and benefits of e-voting, the analysis of which is important for other countries, including Ukraine, in implementing their e-voting systems.

Switzerland, the United States, Norway, Sweden, India, and Brazil have also used e-voting, with varying degrees of success and challenges related to security and privacy. For example, in Switzerland, e-voting was used experimentally in some cantons but faced significant security issues, while in India, EVMs have become standard in most polling stations, increasing public confidence in the electoral process. However, recent events in Brazil and the United States show that unscrupulous politicians can challenge the operation of any electronic voting system, which can lead to mass protests and unrest.

The Council of Europe and the Venice Commission have formulated principles and standards for the use of information and communication technologies in electoral processes, which include security, transparency, and respect for fundamental human rights. Ukraine is actively preparing for the introduction of electronic voting, as evidenced by the large number of draft laws that have been registered in the Verkhovna Rada of Ukraine but have not yet been adopted, although this indicates an awareness of the need to use digital technologies to ensure citizens' voting rights.

Conclusions. The experience of foreign countries confirms the popularity of e-voting due to the development of information and communication technologies. Ukraine, with its high scientific and technical potential, has prospects for introducing e-voting. However, the successful application requires comprehensive preparation, including software certification, pilot projects, personal data protection, strengthening cybersecurity, and the adoption of a special law on the use of e-voting at various levels and the introduction of e-voting as an alternative method along with traditional voting.

KEY WORDS: *e-voting, human rights, information and communication technologies, elections, electoral process.*

REFERENCES

1. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro skhvalennia Kontseptsii zaprovadzhennia systemy elektronnoho holosuvannia v Ukraini». Vid 18.06.2012 № 10629. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DF87900A.html (data zvernennia: 11.03.24) [in Ukrainian]
2. Sidenko I.H. Perspektivy vprovadzhennia elektronnoho holosuvannia v Ukraini. Kharkiv, 2012. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/conf/2012-2/doc/1/12.pdf>. (data zvernennia: 11.03.24) [in Ukrainian]
3. Zakon pro vybory do Riikohu. 12.06.2002. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/RKVS> (data zvernennia: 11.03.24) [in Estonian]
4. Zakon pro vybory deputativ mistsevykh rad. 27.03.2002. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13177007> (data zvernennia: 11.03.24) [in Estonian]
5. Zakon pro dokumenty, shcho posvidchuiut osobu. 15.02.1999. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/ITDS> (data zvernennia: 11.03.24). [in Estonian]
6. Poriadok orhanizatsii elektronnoho holosuvannia ta vstanovlennia rezultativ elektronnoho holosuvannia. 21.05.2013. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/109122014008> (data zvernennia: 11.03.24). [in Estonian]
7. Election Commission of India. URL: <https://old.eci.gov.in/evm/> (data zvernennia: 11.03.24). [in English]
8. Electronic voting in India. https://en.wikipedia.org/wiki/Electronic_voting_in_India (data zvernennia: 11.03.24). [in English]
9. Yevropeyskiy demokratychnyi dorobok u haluzi vyborchoho prava : Materialy Venetsianskoi Komisii, Parlamentskoi Asamblei, Komitetu Ministriv, Konhresu mistsevykh i rehionalnykh vlad Rady Yevropy : per. z anhl. za red. Yu. Kliuchkovskoho. Vyd. 2-he, vypr. i dopovn. Kyiv : Lohos, 2009. 500 s. URL: <https://www.venice.coe.int/files/CDL-elec-opinions-UKR.pdf> (data zvernennia: 11.03.24). [in Ukrainian]
10. Council of Europe. Guidelines on Transparency of E-enabled Elections. GGIS (2010) 5 fin / Council of Europe. 2011. November. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168059bdf6> (data zvernennia: 11.03.24). [in English]
11. Council of Europe. Guidelines on Certification of E-voting Systems. GGIS (2010) 3 fin / Council of Europe. 2011. November. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168059bdf8> (data zvernennia: 11.03.24). [in English]
12. Council of Europe. Recommendation on legal, operational and technical standards for e-voting (Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 September 2004) and explanatory memorandum. Rec (2004) 11 / Council of Europe. URL: [https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Key-Texts/Recommendations/Rec\(2004\)11_Eng_Evoting_and_Expl_Memo_en.pdf](https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Key-Texts/Recommendations/Rec(2004)11_Eng_Evoting_and_Expl_Memo_en.pdf) (data zvernennia: 11.03.24). [in English]
13. Venice Commission. Report on the compatibility of remote voting and electronic voting with the standards of the Council of Europe. CDL-AD (2004) 012-e / European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). 2004. 12-13 March. URL: <http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-AD%282004%29012-e> (data zvernennia: 11.03.24). [in English]

14. Council of Europe. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on standards for e-voting (Adopted by the Committee of Ministers on 14 June 2017 at the 1289th meeting of the Ministers' Deputies). CM /Rec(2017)5 / Council of Europe. URL: <https://search.coe.int/cm/Pages/resultdetails.aspx?ObjectId=0900001680726f6f> (data zvernennia: 11.03.24). [in English]
15. Venice Commission. Principles for a fundamental rights-compliant use of digital technologies in electoral processes. Approved by the Council for Democratic Elections at its 70th meeting (online, 10 December 2020) and adopted by the Venice Commission at its 125th Plenary Session (online, 11-12 December 2020). CDL (2020) 037 / European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2020\)037-e#](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2020)037-e#) (data zvernennia: 11.03.24). [in English]
16. European Parliament and of the Council. Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 Concerning Measures for a High Common Level of Security of Network and Information Systems Across the Union. L 194/1. (2016, July 19). Official Bulletin of the European Union. Retrieved September 9, 2021 from. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/84_013-16#Text. (data zvernennia: 11.03.24). [in English]
17. Mizhnarodna IDEA opublikovala posibnyk iz sertyfikatsii IKT. URL: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/certification-of-icts-in-elections.pdf> (data zvernennia: 11.03.24). [in Ukrainian]
18. Electoral fraud. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Electoral_fraud (data zvernennia: 11.03.24). [in English]
19. Ukraine election narrowly avoided 'wanton destruction' from hackers. URL: <https://www.csmonitor.com/World/Passcode/2014/0617/Ukraine-election-narrowly-avoided-wanton-destruction-from-hackers> (data zvernennia: 11.03.24). [in English]
20. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoi demokracji v Ukraini ta planu zakhodiv shchodo yii realizatsii : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.11.2017 № 797-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text> (data zvernennia: 11.03.24). [in Ukrainian]
21. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.01.2018 № 67-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (data zvernennia: 11.03.24). [in Ukrainian]
22. Victor Musiyaka: To whom and why to introduce electronic voting? Retrieved from <http://www.3republic.org.ua/ua/ideas/11613> [in Ukrainian]. (data zvernennia: 11.03.24).
23. Proekt Zakonu pro derzhavnu prohramu zaprovadzhennia elektronnoho holosuvannia vid 17.02.2012 № 10079. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=10079&skl=7 [in Ukrainian]. (data zvernennia: 11.03.24).
24. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo elektronnoho vyborchoho protsesu vid 13.04.2016 № 4404. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58703 [in Ukrainian]. (data zvernennia: 11.03.24).
25. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo zabezpechennia vyborchykh prav hromadian Ukrainy shliakhom zaprovadzhennia na vyborakh holosuvannia poshtoiu ta internet-holosuvannia vid 06.03.2019 № 10129. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=10129&skl=9 [in Ukrainian]. (data zvernennia: 11.03.24).
26. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo vdoskonalennia vyborchoho zakonodavstva vid 18.05.2020 № 3485. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68847 [in Ukrainian]. (data zvernennia: 11.03.24).

The article was received by the editors 17.02.2024

The article is recommended for printing 22.03.2024